

УДК 159.923.2

DOI 10.32999/ksu2312-3206/2019-1-21

ПСИХОДІАГНОСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМПОНЕНТІВ ІНТЕРНАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Кетлер-Митницька Т.С., старший викладач
кафедри природничо-наукових дисциплін

*КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради*

У статті охарактеризовано засоби та результати сучасних досліджень інтернальності майбутніх психологів. На основі аналізу сучасних досліджень виявлено найбільш популярну методику вивчення інтернальності. Охарактеризовано методики, придатні для дослідження компонентів інтернальності. Обґрунтовано використання запропонованих методик у межах психодіагностичного дослідження інтернальності як чинника готовності майбутніх психологів до особистісно-професійного саморозвитку.

Ключові слова: *інтернальність, локус контролю, майбутні психологи, когнітивний, особистісний та регуляторний компоненти інтернальності майбутніх психологів, психодіагностичний інструментарій.*

Кетлер-Митницкая Т.С. ПСИХОДИАГНОСТИЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТАРИЙ ИССЛЕДОВАНИЯ КОМПОНЕНТОВ ИНТЕРНАЛЬНОСТИ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ

В статье охарактеризованы средства и результаты современных исследований интернальности будущих психологов. Выявлена наиболее популярная методика изучения интернальности. Охарактеризованы методики, пригодные для исследования компонентов интернальности. Обосновано использование предложенных методик в рамках психодиагностического исследования интернальности как фактора готовности будущих психологов к личностно-профессиональному саморазвитию.

Ключевые слова: *интернальность, локус контроля, будущие психологи, когнитивный, личностный и регуляторный компоненты интернальности будущих психологов, психодиагностический инструментарий.*

Ketler-Mytnytska T.S. PSYCHODIAGNOSTIC TOOLS FOR STUDYING THE COMPONENTS OF FUTURE PSYCHOLOGISTS' INTERNALITY

The means and results of modern studies of future psychologists' internality are described in the article. It was found out that future psychologists' internality had been studied by modern researchers as one of the factors of their professional formation. The structure of the internality and its impact on the students-psychologists' readiness for personal and professional self-development have not been investigated yet. The most popular method of studying internality was the LSC test (level of subjective control), created by E. Bazhyn, O. Golyunkina, O. Etkind. Based on theoretical analysis of the scientific publications on the topic, three components of internality have been proposed by the author: cognitive, personal, regulatory. The methods suitable for the internality's components study are described in the article. Five scales of the "Locus of control" test (according to O. Ksenofontova); "Self-assessment of the level of ontogenetic reflection" test (by M. Fetiskin, V. Kozlov, G. Manuilov); the "Ability to anticipate" test L. Regush; Test of Attributive Styles (TAS) by L. Rudina were proposed for diagnostics of the cognitive component of future psychologists' internality. Seven scales of "Locus of control" test (according to O. Ksenofontova) are recommended for the diagnosis of the formation of the personal component of internality. The "Scale of control over the action" questionnaire (J. Kull in the adaptation of S. Shapkin); three scales of "Locus of control" test (according to O. Ksenofontova); "The Self-Regulation of Behavior Style – SRB-98" questionnaire (V. Morosanova) have been selected to establish the formation of the regulatory component of future psychologists' internality. The use of the offered methods within the framework of psychodiagnostic study of internality as a factor of future psychologists' readiness for personal and professional self-development is substantiated. The perspective of future research is to use the chosen methods to study the influence of internality on the readiness of students-psychologists for personal and professional self-development.

Key words: *internality, locus of control, future psychologists, cognitive, personal and regulatory components of future psychologists' internality, psychodiagnostic tools.*

Постановка проблеми. Специфіка професійної діяльності психолога, що полягає у безпосередньому впливі його особистості на розвиток особистості клієнта, передбачає підвищений рівень відповідальності майбутніх фахівців цієї спеціальності, сформованість здатності до прогнозування

наслідків своїх дій, визнання та своєчасного подолання їх негативних результатів. Отже, професійно важливою властивістю майбутніх психологів є інтернальність (від англ. internal – внутрішній) – одне з двох основних понять концепції локус контролю Дж. Роттера. Інтернали покладають відпові-

дальність за своє життя на себе, а екстернали – на зовнішні сили (долю, інших людей) [1, с. 397]. Як свідчить аналіз наукових джерел, інтернальність розглядають чинником готовності до особистісно-професійного саморозвитку, необхідного майбутнім психологам для удосконалення власних професійно важливих якостей і подолання внутрішніх бар'єрів професіоналізації. Характер зв'язку інтернальності та готовності до особистісно-професійного саморозвитку майбутніх психологів вимагає емпіричного з'ясування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Інтернальність майбутніх психологів останніми роками досліджувалася як один із чинників їхнього професійного становлення. У контексті аналізу суб'єктності студентів-психологів З. Адамська встановила, що інтернальність виступає важливою умовою успішності їхньої майбутньої професійної діяльності і вказує на впевненість у собі, наполегливість та послідовність у досягненні мети, схильність до самоаналізу, врівноваженість, доброзичливість, незалежність, тобто схильність до суб'єктної поведінки. Діагностичним засобом дослідження інтернальності майбутніх психологів З. Адамська використовувала модифікований опитувальник «Локус контролю» О. Ксенофонтової. Дослідниця встановила, що опитаним студентам-психологам властиві: переважання екстернальності в оцінці подій власного життя, недостатня впевненість у власних силах та у здатності контролювати події свого життя [2, с. 53–57].

І. Варє досліджувала інтернальність майбутніх психологів як показник сформованості їхніх смисложиттєвих орієнтацій за допомогою методики «Рівень суб'єктивного контролю» (РСК) (Є. Бажин, О. Голинкіна, О. Еткінд). Було з'ясовано, що опитані мають високий рівень інтернальності стосовно сімейних, і низький – стосовно виробничих відносин [3].

Г. Фіщина вивчала характер взаємозв'язків між інтернальністю та проникливістю студентів гуманітарного профілю. За допомогою тесту РСК дослідниця довела існування статистично значущих зв'язків між інтернальністю та такими параметрами проникливості, як соціальна інтуїція та схильність до психологічної інтерпретації [4, с. 177].

Я. Чаплак дослідив значення інтернальності для розвитку емпатії майбутніх психологів. За результатами його дослідження, інтернальність у досягненнях корелює з емоційним каналом емпатії, у невдачах – з раціональним каналом та ідентифікацією в емпатії, у виробничих відносинах – з уста-

новкою та проникаючою здатністю в емпатії. Діагностичним інструментом науковець використав методику РСК [5, с. 33].

Отже, за результатами огляду сучасних наукових праць найбільш популярною методикою вивчення інтернальності виявився тест РСК. Структура інтернальності та її вплив на готовність студентів-психологів до особистісно-професійного саморозвитку не були досліджені.

Мета статті – обґрунтування психодіагностичного інструментарію дослідження компонентів інтернальності як чинника готовності майбутніх психологів до особистісно-професійного саморозвитку.

Виклад основного матеріалу. Базуючись на теоретичному аналізі наукових праць, було виділено три компоненти інтернальності: когнітивний, особистісний, регуляторний. Емпіричне дослідження компонентів інтернальності вимагає вибору найбільш оптимального діагностичного засобу з-поміж інших на основі аналізу діагностичної цінності кожного. За твердженням О. Бодальова та В. Століна, найчастіше використовуються три варіанти методик виміру локусу контролю, одним з полюсів з якого, власне, і є інтернальність: оригінальна шкала Дж. Роттера; опитувальник суб'єктивної локалізації контролю (ОСЛК), розроблений С. Пантелєєвим і В. Століним; багатовимірний опитувальник рівня суб'єктивного контролю (РСК), створений Є. Бажиним, О. Голинкіною, О. Еткіндом [1, с. 400]. Незважаючи на поширеність, використання методики РСК може бути не досить ефективним у межах нашого дослідження у зв'язку з браком конкретики в аналізі інтернальності майбутніх психологів у діловій та комунікативній сферах, а також відсутністю відокремлення інтернальності у сферах подолання невдач та відповідальності за їх причини.

Опитувальник «Локус контролю» (за О. Ксенофонтовою) [6, с. 103–113] є модифікацією тесту РСК, кількість шкал в якій доведена до сімнадцяти. Уточнено вимірювання інтернальності у професійній діяльності та інтернальності у міжособистісному спілкуванні за рахунок введення допоміжних шкал. Додано шкали, призначені для вивчення інтернальності у сфері розв'язання проблем («готовність до діяльності, пов'язаної з подоланням труднощів»; «готовність до самостійного планування, виконання діяльності і відповідальності за неї»). Крім того, введено шкали «схильність до самозвинувачень» та «заперечення активності», які є дуже важливими для розуміння ступеня «дієвості» інтернальності, тобто сформованості її регулятивного ком-

понента. Отже, аналіз психодіагностичних методик дав змогу виділити оптимальним методом діагностики інтернальності майбутніх психологів як чинника готовності до особистісно-професійного саморозвитку опитувальник «Локус контролю» (за О. Ксенофонтовою).

Когнітивний компонент інтернальності описують п'ять шкал методики О. Ксенофонтової. Шкала загальної інтернальності, що охоплює всі пункти опитувальника, характеризує людину з внутрішнім локусом контролю, який виявляється нею у різноманітних життєвих ситуаціях. Інтернали відрізняються упевненістю в тому, що сили, які впливають на долю людини, знаходяться всередині неї; те, що відбувається з людиною, значною мірою є результатом її активності, отже, відповідальність за власне життя лежить на самій людині, а не на будь-яких зовнішніх силах. Шкала «Інтернальність в описі життя взагалі» характеризує пояснення будь-яких подій, а шкала «Інтернальність в описі власного досвіду» стосується сприймання людиною важливості власних вчинків. Шкала інтернальності у сфері досягнень охоплює ситуації, пов'язані із зверненнями будь-якої людини і самого опитуваного, а також виявляє віру у власну можливість досягнення успіху в тих чи інших ситуаціях. Шкала інтернальності у сфері невдач виявляє ставлення до ситуацій реальних або можливих неуспіхів, прийняття відповідальності за них.

Методика «Самооцінка рівня онтогенетичної рефлексії» (за М. Фетискіним, В. Козловим, Г. Мануйловим) [7, с. 244–245] націлена на вивчення здатності до аналізу минулих помилок, успішного та неуспішного досвіду життєдіяльності. За формою є опитувальником, що складається з 15 питань. За сумою отриманих балів визначається рівень розвитку онтогенетичної рефлексії, а саме: повна відсутність рефлексії минулого досвіду (несформованість умінь обмірковувати свої рішення, аналізувати помилки й складні життєві ситуації); рефлексія зі знаком «-» (підсумком минулих помилок стає страх перед здійсненням нових, надмірна обережність та критичність); рефлексія зі знаком «+» (аналіз зробленого й рух уперед, здібності до гарного планування й передбачення власного майбутнього, почуття себе творцем власного життя). Цінність цієї методики для нашого дослідження полягає у її придатності до виявлення особливостей аналізу та узагальнення майбутніми психологами власного життєвого досвіду. Готовність до конструктивного аналізу власних помилок є необхідною передумовою адекватної атрибуції причин невдач та

досягнення успіхів у майбутньому, що відповідає специфіці інтернальних переконань та вимогам до професійної діяльності психолога.

Методика «Здатність до прогнозування» Л. Регуш [8, с. 291–297] спрямована на діагностику антиципаційної спроможності. Тест має маскувальну назву «Схильність до ризику» і включає чотири питання стосовно ставлення до ризику, відповіді на які не враховуються під час аналізу результатів. За формою є опитувальником, загальна кількість пунктів якого дорівнює двадцяти. Теоретичним підґрунтям створення тесту є факторна модель структури здатності до прогнозування, згідно з якою зазначена здатність зумовлюється такими якостями мислення, як: аналітичність, глибина, усвідомленість, гнучкість, перспективність, доказовість. За основу складання тестових питань Л. Регуш було взято показники кожної з якостей мислення. За кількістю отриманих балів визначається рівень здатності до прогнозування: високий, середній, низький. Цінність методики для дослідження зумовлюється високою відповідністю характеристикам когнітивного механізму інтернальності. Такі проаналізовані у тесті показники якостей мислення, як: істотність, повнота та перспективність причинно-наслідкових зв'язків; врахування умов для висування гіпотез; обґрунтованість виділених наслідків, логіка їх побудови пояснюють здатність інтерналів до обґрунтованого прогнозування наслідків власних дій, тобто логічність інтернальних очікувань майбутніх психологів.

Тест атрибутивних стилів (ТАС) Л. Рудіної призначений для діагностики вираженості оптимізму-песимізму [9, с. 61–67]. Тест є адаптацією методики діагностики атрибутивного стилю, запропонованої М. Селігманом. Опитувальник складається з сорока восьми пунктів. У результаті підсумовування балів, згідно з ключем, встановлюється вираженість оптимістичного або песимістичного атрибутивних стилів у поясненні: постійності причин невдач та успіхів (уявлення про повторюваність або одиничність таких подій); широти невдач та успіхів (їх пояснення конкретними причинами або ж узагальнення, поширення на різноманітні ситуації); персоналізації у поганих та добрих умовах (визнання власної провини або констатування власних заслуг). Оцінювання здійснюється за такими рівнями: дуже оптимістично; помірно оптимістично; проміжна оцінка; помірно песимістично; дуже песимістично. Цінність використання цієї методики у контексті нашого дослідження пов'язана з поясненням

атрибутивних стилів майбутніх психологів, аналізом їхнього ставлення до причин успіхів та невдач.

Для діагностики сформованості **особистісного компонента інтернальності** майбутніх психологів використано сім шкал опитувальника «Локус контролю» (за О. Ксенофонтовою) [6, с. 103–113]. Схильність до самозвинувачень виступає важливою характеристикою самосвідомості людини, має виражене емоційне забарвлення, тому віднесена нами до особистісного компонента інтернальності. Цей показник визначається шляхом віднімання від значення шкали «Інтернальність у сфері невдач» значення шкали «Інтернальність у сфері досягнень», тому він може становити як позитивну, так і негативну величину. Чим далі показник схильності до самозвинувачень від нуля в позитивний бік, тим більше виражена схильність людини до того, щоб звинувачувати себе у всьому поганому, що з нею трапляється або може трапитися; особа вважає, що причина її невдач – вона сама, а причина досягнень – хтось інший. Чим далі показник самозвинувачень від нуля в негативний бік, тим частіше людина бачить причини успіхів у собі, а причини невдач – в інших. Оптимальним є нульовий бал.

Професійно-соціальний аспект інтернальності характеризує схильність (або відсутність) виявляти ініціативу та брати на себе відповідальність за міжособистісні стосунки у трудовому колективі з керівництвом та колегами. Професійно-процесуальний аспект інтернальності зумовлюється наявністю або відсутністю навичок забезпечувати процес власної професійної діяльності. Шкала інтернальності у професійній діяльності охоплює ситуації навчальної, професійної та будь-якої іншої активності, яка передбачає досягнення людиною конкретної мети. Цей показник є сумарним, він складається із значень професійно-соціального та професійно-процесуального аспектів інтернальності. Високі показники за цією шкалою характеризують людину, яка розуміє, що отримані будь-ким результати залежать від особливостей її власних дій; такі працівники схильні брати відповідальність на себе. Шкала «Компетентність у міжособистісних стосунках» характеризує уявлення людини про розвиненість її навичок спілкування. Шкала «Відповідальність у сфері міжособистісних стосунків» виявляє, чи схильна людина брати на себе відповідальність як за позитивні, так і за негативні результати спілкування. Показник шкали інтернальності у міжособистісному спілкуванні складається із значень двох по-

передніх шкал. Високі показники свідчать, що респондент визнає свою активну роль у стосунках, які у нього складаються з оточуючими.

Для встановлення сформованості **регуляторного компонента інтернальності** обрано три методики. Опитувальник «Шкала контролю за дією» (Ю. Куль в адаптації С. Шапкіна) [10, с. 12–20] складається з 36 питань, на кожне з яких пропонується два варіанти відповіді. Методика характеризує особливості вольової регуляції поведінки на етапах планування та реалізації, визначених у межах запропонованої Х. Хекхаузеном та Ю. Кулем «моделі Рубікону», а також у разі невдачі (аналізується реакція респондента на поразку або проблему на стадіях виникнення наміру, самої дії та оцінки результатів). Контроль за дією під час планування пов'язаний з прийняттям рішення, процесами ініціювання дії, спроможністю особистості в процесі ініціації відволікатися від конкуруючих намірів. Контроль за дією у разі її реалізації стосується процесів репрезентації мети і способів її досягнення, здатності особистості перебувати необхідний час у процесі реалізації наміру, утримувати його у фокусі уваги, проявляти наполегливість. Контроль за дією у разі невдачі передбачає аналіз минулих і майбутніх подій, які можуть вплинути на реалізацію дії, а також здатність особистості ініціювати процес реалізації наміру, незважаючи на труднощі, що його супроводжують. Ступінь сформованості контролю за дією свідчить про переважання однієї з двох особистісних диспозицій – орієнтації на дію або орієнтації на стан. Перша диспозиція викликає фіксацію на емоційному стані та рефлексії, що зумовлює неповноцінність («дефектність») наміру, тобто неспроможність людини ні відмовитися від нього, ні втілити у життя. Друга диспозиція характеризує готовність до практичних дій для досягнення встановлених цілей. Цінність методики у контексті нашого дослідження пов'язана зі спроможністю опитувальника встановити такі характеристики інтернальної поведінки, як: готовність до практичної реалізації своїх намірів; здійснення активного впливу на ситуацію під час планування та реалізації дії; подолання труднощів, їх аналіз з метою зміни поведінки у подальшому.

Для дослідження регулятивного компонента інтернальності обрано три шкали методики О. Ксенофонтової «Локус контролю» [6, с. 103–113]. Шкала заперечення активності характеризує переконання людини в безглуздість будь-якої діяльності, спрямованої на досягнення життєвих цілей.

Це не просто погодження з переважною роллю зовнішніх сил у житті людини, але й похідні від цього твердження висновки про нерозумність, непотрібність і безглуздість здійснення дій, в жодному разі не здатних призвести до позитивного результату. Шкали «Готовність до діяльності, пов'язаної з подоланням труднощів» та «Готовність до самостійного планування, здійснення діяльності та відповідальності за неї» мають значення, протилежне запереченню активності. Вони характеризують механізми інтернальної поведінки, яка найбільш повно виявляється саме у випадках невдач, оскільки вони вимагають від людини здатності визнати своє авторство невдалого вчинку та почати змінювати ситуацію.

Іншим засобом дослідження регулятивного компонента інтернальності обрано опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки – ССП-98» (В. Моросанова) [11, с. 118–127]. Опитувальник ССП-98 складається з сорока шести тверджень, які входять до складу шести шкал, виділених відповідно до основних регуляторних процесів (планування, моделювання, програмування, оцінка результатів) і регуляторно-особистісних якостей (гнучкість і самостійність). Шкала «Планування» характеризує індивідуальні особливості визначення мети й утримання цілей, рівень сформованості у людини усвідомленого планування діяльності. Шкала «Моделювання» дає змогу діагностувати індивідуальну розвиненість уявлень про систему зовнішніх і внутрішніх значущих умов, ступінь їх усвідомленості, деталізованості й адекватності. Шкала «Програмування» діагностує індивідуальну розвиненість усвідомленого, розгорнутого програмування людиною своїх дій. Шкала «Оцінювання результатів» характеризує індивідуальну розвиненість і адекватність оцінки випробуванням себе й результатів своєї діяльності та поведінки. Шкала «Гнучкість» діагностує рівень сформованості регуляторної гнучкості, тобто здатності перебудовувати систему саморегуляції у зв'язку зі зміною зовнішніх і внутрішніх умов. Шкала «Самостійність» характеризує розвиненість регуляторної автономності. Загальний рівень саморегуляції характеризує сформованість індивідуальної системи усвідомленої саморегуляції довільної активності людини.

Висновки. Наведені вище дані дали змогу встановити, що: 1. У сучасних дослідженнях інтернальність майбутніх психо-

логів вивчалася як один з чинників їхнього професійного становлення; найбільш популярною методикою вивчення інтернальності виявився тест РСК. 2. Структура інтернальності та її вплив на готовність студентів-психологів до особистісно-професійного саморозвитку не були досліджені. 3. Зміст розглянутих психодіагностичних методик дає змогу вважати їх оптимальним інструментарієм вивчення компонентів інтернальності майбутніх психологів як чинника їхнього особистісно-професійного саморозвитку.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у впровадженні підібраного психодіагностичного інструментарію для встановлення статистично значущих показників взаємозв'язку компонентів інтернальності та готовності до особистісно-професійного саморозвитку майбутніх психологів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бодалев А.А., Столин В.В. Общая психодиагностика. Санкт-Петербург : Речь, 2002. 440 с.
2. Адамська З.М. Суб'єктність у системі професійно значущих якостей особистості майбутніх психологів. *Психологія особистості*. 2011. № 1. С. 51–58.
3. Варе І.С. Особливості формування смисловитих орієнтацій майбутніх психологів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 ; Південноукраїнський нац. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. Одеса, 2017. 20 с.
4. Фіщіна Г.О. Суб'єктивний локус контролю як чинник психологічної проникливості. *Наука і освіта*. 2014. № 11. С. 176–179.
5. Чаплак Я.В. Проблема емпатії в психології та її важливість у професійному становленні психолога. *Psychological Journal*. 2018. № 5. С. 24–39.
6. Ксенофонтowa Е.Г. Исследование локализации контроля. *Психологический журнал*. 1999. Т. 20. № 2. С. 103–113.
7. Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. Москва : Изд-во Института психотерапии, 2002. 490 с.
8. Регуш Л.А. Психология прогнозирования: успехи в познании будущего. Санкт-Петербург : Речь, 2003. 352 с.
9. Сычев О.А. Психология оптимизма : учебно-методическое пособие к спецкурсу. Бийск : БПГУ им. В.М. Шукшина, 2008. 69 с.
10. Психология индивидуальности (воля) : методические указания / сост. Н.В. Костерина. Ярославль : Ярославский государственный университет, 2002. 32 с.
11. Моросанова В.И., Коноз Е.М. Стилевая саморегуляция поведения человека. *Вопросы психологии*. 2000. № 2. С. 118–127.